

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

УДК 070:82-92

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.4.2/40>

Бикова О. М.

Київський університет імені Бориса Грінченка

«ЗАЧАРОВАНИЙ КРАЙ»: БІЛОРУСЬ У ХУДОЖНІХ РЕПОРТАЖАХ С. СКЛЯРЕНКА

У статті йдеться про надзвичайне поширення літературного репортажу на мандрівну тематику, що увійшов в українську радянську журналістику в період національно-культурного відродження, що дістав назву «коренізація». Зокрема, ґрунтовно аналізується цикл репортажів Семена Скляренка «Радянська Білорусь», написаний після того, як автор, будучи журналістом «Пролетарська правда», відвідав наприкінці 1920-х рр. радянську Білорусію. Об'єктом характеристики у статті стали враження авторів від реформ радянської влади в економічному, політичному, соціальному, культурному житті республіки. Зазначається, що велику увагу в репортажах зосереджено на українсько-білоруських історичних та культурних зв'язках.

Основний акцент у дослідженні зроблено на тому, що характерна ознака циклу репортажів «Радянська Білорусь» Семена Скляренка – тяжіння до фрагментарності. Так, цикл поділяється на чотири частини, однак зберігає свою цілісність завдяки викладу інформації від 1 особи. Зазначається, що хронологічний тип композиції, яку обрав журналіст, дозволяє не тільки описувати події, а й ділитися власними враженнями та думками від побаченого. Подорожні спостереження репортера часто складаються з фіксування усяких дрібниць, які відтворюють неповторний білоруський колорит.

Наголошується на тому, що мова репортажів «Радянська Білорусь» надзвичайно проста, неформалізована. Складається враження, що журналіст просто говорить зі своїми читачами і доносить до них необхідну інформацію.

Автор намагається зробити свої репортажі якомога цікавішими для читача. Саме тому він вводить у текст деталі, які роблять цикл цікавішим, а з іншого, відволікають читачів від монотонного та хронікального опису самої мандрівки.

Літературні репортажі на мандрівну тематику Семена Скляренка «Радянська Білорусь», незважаючи на майже сто років із часу їх написання, з цікавістю читаються та є актуальними й сьогодні, оскільки вони цікаві, пізнавальні, захопливі, приваблюють сучасних читачів свіжістю відчуттів, інтригуючим викладом пережитого й побаченого, та показують картину життя Радянської Білорусі 1920-х рр.

Ключові слова: художній репортаж, мандри, преса, Білорусь.

Постановка проблеми. 1920 – початок 1930-х рр. назавжди увійшли в історію України як період неймовірного розвитку, відкриттів і сподівань у культурно-мистецькій сфері. Ці роки, на думку сучасників, були «світлою і радісною добою українського культурного розквіту» [5, с. 213], «роками великих починів, планів і візій майбутнього» [3, с. 66]. М. Хвильовий називав тодішній час «епохою великих зворушень, великих дерзаних і великих полетів» [8, с. 192]. Г. Костюк пояснює причини появи цілої когорти нових талантів наслідками національно-визвольних змагань, які, незважаючи на поразку, все ж сприяли «всєбічному

формуванню і утвердженню суверенної свідомості української людини. І то в усіх аспектах її духовного й державно-політичного життя» [3, с. 66]. Найповніше свіжі настрої нової епохи проявилися у журналістиці та літературі – поезія, проза, драма вперше досягли різноманітного жанрового і мистецького вияву. «Покоління «червоного ренесансу» шукало нових форм для втілення нових ідей» [9, с. 5], відтак особливої поширеності у ті роки набуває літературний репортаж як «перший прояв метамистецтва» [9, с. 11]. Стрімкий розвиток культури, пов'язаний із процесом особливого інтересу до невідомих або маловідомих куточків

України, сприяв поширенню цього жанру, який допомагав читачам яскраво, динамічно, детально та максимально достовірно показати шматочок життя.

Розповідаючи про свою країну, українські літератори та журналісти потребували також подорожей і за її межі, адже «справжня значимість України ставала зрозумілою через порівняння її з іншими державами, націями та культурами, через установаження багатомісячних культурно-мистецьких зв'язків із зарубіжжям» [1, с. 238]. Так, одна за одною почали виходити репортажні книжки, у яких розповідалося і про Україну, і про інші радянські республіки, і про близьке та далеке зарубіжжя.

Художній (літературний) репортаж, який перебуває на межі між літературою та журналістикою, тогочасні критики називали «найвищим мистецтвом доби соціалізму» [7, с. 49] і беззаперечно визнавали, що його розвиток збагачує літературу [10, с. 96].

Аналіз останніх досліджень. Про художній репортаж у своїх дослідженнях згадують І. Прокіпенко, В. Здоровега, М. Василенко, Л. Шутяк, О. Шеремет, Л. Белей та ін. Ми ж зосереджуємо свою увагу на прикметному розгляді особливостей цього жанрового різновиду крізь призму репортажистики С. Складенка, зокрема його циклу «Радянська Білорусь».

Формулювання цілей статті. Мета нашого дослідження – на засадах комплексного та деталізованого аналізу дослідити специфіку створення образу Білорусі в українських літературних репортажах на мандрівну тематику. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких конкретних завдань: розглянути функціонально-виражальні характеристики художнього репортажу на мандрівну тематику, а також дослідити їх тематичне наповнення. Предмет дослідження – репортажі циклу «Радянська Білорусь» Семена Складенка.

Виклад основного матеріалу. Як журналіст газети «Пролетарська правда» С. Складенко упродовж 1926–1929 рр. відбував відрядження у відносно недалеких околицях (він об'їхав УСРР, БСРР та Молдавську республіку), де побачив багато цікавого. Автор записував те, що його найбільше вражало, описував свої настрої та спостереження. Репортажі, написані на основі авторських вражень від мандрівки республіками, виходили окремими репортажами у тогочасній пресі упродовж 1926–1929 рр. і знайшли відгук у читацькій аудиторії, яка цікавилася жит-

тям у «братерських республіках» і, як зазначав С. Складенко у передмові, вимагала «вичерпних відомостей на кожне питання й цим самим примушуючи мене деталізувати окремі моменти» [6, с. 2]. Відтак автор вирішив видати репортажі окремою книжкою, яка під назвою «Три республіки» побачила світ у 1930 р. Збірка складалася з трьох циклів: «Радянська Білорусь», «Мандрівки по Україні» (найбільший за обсягом) і «Малдава» (найменший за обсягом).

У 1920-х рр. між Українською та Білоруською республіками встановилися тісні культурні відносини. Відбувалося взаємне видання художніх перекладів творів класиків та письменників-сучасників, проведення літературних зустрічей. Так, у Харкові за редакцією Сергія Пилипенка вийшов друком альманах «Нова Білорусь» (1929), враження від мандрівки Білоруссю лягли в основу репортажу А. Любченка «Синьоока сестра України», який був надрукований у журналі «Червоний шлях» (1928. № 7), у часописі «Плуг» (1928. № 1-2) побачив світ репортаж М. Биківця «По червоній Білорусі», а у журналі «Молодняк» (1928. № 2) був опублікований репортаж Т. Масенка «Білорусь радянська».

Білоруський цикл репортажів С. Складенка розпочинається з уривку поеми «Зачарований край» Змитрока Бядулі:

*І туди, і сюди навакола гляді
всюды тхлань, усіль гідкає нетра
на карчах, на ламох цілы тыждень брыдзі –
цябе душиць гнілоє навєтра* [6, с. 4].

Такою ж постає Білорусь 1920-х рр. і у враженнях автора – це «зачарований край» – піскувата земля, болота, драговини, кострубаті ліси, розбиті шляхи, присадкуваті дерев'яні хатки, в нетрях курні хати і все навколо сіре. У такій сірості, де і «жити не можна» [6, с. 3] надзвичайно приємне враження на журналіста справляють люди, які невтомно працюють на сірій землі, будують нові фабрики та заводи, «працюють тяжко, власне життя будують» [6, с. 3].

У республіці С. Складенка цікавить усе – і природа, і культура, і мова, й історія, тому він намагається якомога більше поїздити по країні, аби якомога більше побачити – репортер побував у столиці Білорусі – Менську (саме так автор пише), у стародавньому містечку Расне, провінційному Шацаку, у культурній столиці – Гомелі. А поміж цими містами: станції і села, річки й пристані. Й усе це автор подає з описами

місцевих пейзажів, жител, побуту: *«Я пройшов всю Білорусь, від півдня на північ, я знаю тепер, що на світі є тільки одна країна, що й літо, й осінь, і зиму зустрічає кисільними туманами, ...був на фабриках та заводах Білоруси, пройшов усю Білорусь від півдня на північ»* [6, с. 30].

Характерна ознака циклу репортажів «Радянська Білорусь» – тяжіння до фрагментарності. Текст поділяється на чотири частини: «Зачарований край», «Містечко», «Білоруська культура», «Така наша Білорусь», кожна з яких відповідно поділяється на декілька підрозділів. Незважаючи на таке членування, текст зберігає свою монолітність завдяки викладу інформації від 1 особи. Така суб'єктна організація тексту відображає мисленнєві та емоційні процеси, які відбуваються на момент сприйняття дійсності журналістом-мандрівником. Відповідно, оповідач-репортер сприймається як чоловік ерудований, спостережливий, цікавий, комунікабельний.

Хронологічний виклад інформації, який обрав С. Скляренко, дозволяє не тільки розповісти про побачене та почуте, а й ділитися власними враженнями та думками стосовно певних подій. Завдяки своїй спостережливості репортер під час мандрівки фіксує усілякі дрібниці, які допомагають читачам відчувати своєрідність тих часів.

Уже з перших сторінок репортажу С. Скляренко оптимістично повідомляє про звершення радянських людей у будівництві фабрик та заводів, розвиває думку про поступову перемогу над капіталістичним минулим та радісну розбудову світлого майбутнього: *«Люди тут сильні, невтомно працюють вони біля сірої землі, а вона дає врожай кращий, ніж де чорнозем? ...Ніде так не помітно, як нове владно перемагає рештки старого, ніде так не помітно прояв нового життя. Це справді – зачарований край»* [6, с. 3]. Репортаж всуціль позитивний – ні про які проблеми, які насправді часто виникали у процесі трудових змагань, автор не згадує. Натомість детально описує переваги індустріалізації та колективізації для Білорусі, захоплюється працею людей, які розбудовують нове життя.

Автор стверджує, що з приходом на білоруські землі радянської влади все зазнає кардинальних змін: *«З драговин, з туманів постає нова Білорусь, що знайшла своє ім'я на перехресних шляхах недавніх гнобителів, що серед бурхливих хвиль революції вчитала літери свого відродження»* [6, с. 31].

Республіка активно промислово розвивається, засновуються та плідно функціонують театри, кінотеатри, швидкими темпами долається непись-

менність, білоруською мовою видаються книги та періодичні видання. Репортер не може не захоплюватися грандіозністю промислового розвитку, величністю будов. Нова Білорусь, *«зачарований край, весела, радісна країна, де люди, під синім небом, на возкій від туманів землі, на вікових болотах, будують нові заводи, нові фабрики, нове життя будують»* [6, с. 31], викликає в автора ентузіазм та цікавить значно більше, ніж опис архітектурних пам'яток відвіданих міст, а також традицій та побуту місцевих жителів.

Проте С. Скляренко, на відміну від переважної більшості тогочасних журналістів, цікавить не тільки індустріалізація та колективізація молодії республіки, а й культурний розвиток республіки.

С. Скляренко приємно вражений культурним відродженням республіки, він переймається долею білоруської мови, її утвердженням на державному рівні та щиро сподівається, що недалеко той час, коли усілякі труднощі у зв'язку з цим будуть подолані: *«...іде боротьба за мову... Є безліч гуртків для вивчення мови в установах, при організаціях, на підприємствах. І старанно вивчають мову, бо незабаром прийде час, коли вся Білорусь почне перевірку своїх знань, досягнень, а мови тоді не обминути»* [6, с. 28]. С. Скляренко зауважує, що незважаючи на те, що Білорусь має чотири державні мови: білоруську, польську, російську, єврейську, в республіці активно впроваджується білорусизація – є безліч гуртків для вивчення білоруської мови в установах, при організаціях, на підприємствах, є кілька тисяч шкіл, десятки педагогічних технікумів, вищі наукові заклади, вищі школи з білоруською мовою викладання, Держвидав БСРР видає підручники білоруською мовою, зростає білоруська література.

Тема білорусизації актуальна для С. Скляренка через зіставлення з українізацією, яка в той час активно впроваджувалася в Україні. Білорусизація, а в Україні – українізація, були різновидами політики «коренізації», яка мала на меті посилення більшовицького впливу в національних районах Радянського Союзу шляхом залучення місцевого населення до органів влади, користування рідною мовою, сприяння розвитку національної культури. Проте, на думку репортера, в Білорусі цей процес проходить набагато важче, ніж в Україні: *«Білорусизуватися важче, ніж українізуватися. Українська мова вже має тверді форми, має велике письменство, добрі підручники. А цього на Білорусі нема й не було... Не мала Білорусь свого Шевченка, не мала Вовчка, не мала Франка, Коцюбинського»* [6, с. 28].

У своїх репортажах С. Складенко часто вдається до порівняння «як тут, у Білорусі» і «як у нас, в Україні». Упродовж тексту автор віднаходить подібності чи відмінності білоруських та українських краєвидів («Сіре небо вгорі. Нехай над землею бує місяць красавик, нехай луки зеленими травами та пахучими квітками оздобить май, нехай золотий поцілунок на все покладе кастричник – однаково сіре небо буде над головою, невіразне, як піскувата земля, що на ній, і торішня стерня й новий засів, сірі, як в'яла озимина, ярина. Сіре небо над сірою землею» [6, с. 3]), ментальності («Природні умови, оте сіре білоруське небо, сіра піскувата земля, тумани – зробили білоруса черствішим» [6, с. 18]), пісенної спадщини («А проте пісні однакові. Такі ж сумні, такі ж тужливі, від серця йде пісня, про лихо співають, про ті злигодні, які зустрічала й Білорусь і Україна на довгому шляху свого життя» [6, с. 18]), музичної культури («Як на Україні поважають кобзаря, як шанують сивоусого діда, що за допомогою струн та свого щирого серця співає про минуле, то плаче, то весело сміється, в тузі розважає, в radoщах допомагає, – так Білорусь шанує свого музику – дударя» [6, с. 17]), танців («Наш «гопак» – то варіація, або ж зразок, за яким білоруси створили свій національний танок – «лявониху» [6, с. 18]), образотворчого мистецтва («У нашому мистецтві, в малярстві панує рослинний орнамент. А погляньте на білоруське народне малярство – там теж панує той самий рослинний орнамент. Тільки рослини, що їх вживають для орнаменту, суворіші. Це від того, що там сіре небо, а під сірим небом троянди та конвалії не цвітуть» [6, с. 18]), культурного відродження («Я чую, як на сцені цимбали та скрипка грають «лявониху». Пригадую важкий шлях білоруського театру, що від аматорського гуртка виріс на Державний Білоруський театр, – і мимоволі виринають згадки про просвітянські театри, що колись починали театральну справу на Україні, що почали з «Шельменка денищика», «Москаля-чарівника», – а дійшли до «Джیمی Гігінса», «Седі», «Шпани» [6, с. 26]), соціально-політичних і економічних перетворень удома, в Україні, й тут, у Білорусі. Він не тільки спостерігає за життям Білорусі, але й увесь час наголошує, що українцям бракує відомостей про цю країну, тому треба вивчати білоруську культуру, мистецтво, народну творчість, історію.

Подорожуючи Білорусією, С. Складенко описує все побачене і почуте, розповідає про недалеку історію та тогочасну дійсність країни. Журналіст

прагне якомога більше зрозуміти та відчути особисто, почути достовірну інформацію від корінних жителів: «Мені не треба агітувати – я ніколи не був агітатором, мені не кортить брехати, бо брехня не сестра мені, я тільки те говорю, що на власні очі бачив» [6, с. 31].

Хоча репортер і спирався передусім на особисті спостереження під час мандрівки, проте не оминав і статистичних відомостей («Білорусь має 11 мільйонів людности, займає вона 320.000 кв. кілометр., 42,5 відс. землі Білоруси під лісом, на 1 кв. верстві живе 50 чоловіка» [6, с. 8]), і легенд («Колись давно-давно тут, де живемо ми сьогодні, не було Білоруси... Було тут велике море... Вгорі високо на небі сидів бог та читав книгу голубину. А під землею у глибоких проваллях сидів чорт та читав книгу гадючу...» [6, с. 4]), й історичних довідок («Щоб відмежувати Радянську Білорусь від Литви та Німеччини, за рецептом представника польської реакції – Станіслава Грабського, Польща відрізала білоруську землю від Полісся аж до Латвії й створила таким чином «калідор Грабського», від живого тіла одрізала частку живого. Тепер Західня Білорусь, що має людности 3.600.000 чол. Та територію в 107.000 кв. км, – під Польщею» [6, с. 11]), й уривків із художніх творів (поезія Бядулі, М. Чароти).

Репортажам притаманна розмовність – автор ніби веде невимушену бесіду зі своїми читачами, ділиться з ними цікавою інформацією. Оповідь С. Складенка яскрава, проста та виразна, з безліччю епітетів, метафор, порівнянь та з елементами ділового стилю мовлення. Складається враження, що автор не особливо замислюється над їхнім поєднанням та створенням стильової єдності.

С. Складенко своїми репортажами хотів показати широку історичну перспективу в житті білорусів, тому вони доволі життєрадісні, з переконливою вірою в краще майбутнє. Репортер і сам був тією людиною, що «цілком щиро сприймає й прилучається до соціалістичного будівництва» [6, с. 2], тому очевидно, що, розповідаючи у циклі «Радянська Білорусь» про «напружене соціалістичне будівництво» та «творення нових культурних цінностей», він намагався пришвидшити час щасливого комуністичного «завтра».

Збірка літературних репортажів «Три республіки» знайшла відгук у серцях читачів, але не зовсім позитивно її оцінила офіційна критика. Молодняківський критик Юліян Зет докоряв авторові, що «метода зображення дійсности поверхова, поспішна, неглибока. Немає глибокої

аналізи економічних чинників Білоруси» [2, с. 146], «у більшості це враження, а не дописи про економіку та побут, умови життя краю» [2, с. 146], стиль репортажів «імпресіоністичний, з ухилом до етнографізму» [2, с. 146]. Критик І. Михайленко закидав Скляренку «поверховість у спостереженнях», «легковажність висновків» [4, с. 132], «оптимістичну короткозорість» [4, с. 132] і зробив висновок, що до «зразково-учбових нарисів – Скляренковим далеко» [4, с. 132].

С. Скляренкові, на відміну від багатьох тогочасних літераторів, пощастило – йому вдалося вижити в часи терору. У 1920–30-х рр. він пише повісті «Матрос Ісай», «Тиха пристань», «Страх», романи «Бурун» (1935), «Пролог» (1936). Трилогія «Шлях на Київ» поставила його в ряд відомих українських радянських письменників. Та найголовнішими творами С. Скляренка стали романи «Святослав» та «Володимир», які відчутно впли-

нули на історичну романістику. Сьогодні з іменем С. Скляренка пов'язується народження плідної традиції української прози, зростання в ній морального авторитету історичного роману.

Висновки. З 1930 року збірка літературних репортажів «Три республіки» жодного разу не перевидавалася і сьогодні читач не має можливості з ними познайомитися, хоча літературні репортажі на мандрівну тематику С. Скляренка цікаві, пізнавальні, детально відтворюють атмосферу життя Радянської Білорусі 1920-х рр. З часу їх написання минуло майже сто років та завдяки наявності великої кількості фактичних даних (статистики, історичної інформації), побутових деталей, географічних та етнографічних спостережень, ці художні репортажі цінні ще й тим, що, створюючи живу та об'єктивну картину тогочасної дійсності, допомагають читачам подумки перенестись у ті часи та відчутти дух епохи.

Список літератури:

1. Васьків М. Українські мандрівні нариси 1920–30-х рр. і «Лексикон інтимних міст» Ю. Андруховича. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: збірник наукових праць*. 2012. Вип. 24, С. 236–247.
2. Зет Ю. Семен Скляренко. Три республіки. *Молодняк*. 1930. № 1. С. 145–147.
3. Костюк Г. На магістралі історії. Українська література за п'ятдесят років. *Вибрані праці: у 5 т.* Київ: Смолоскип, 2015. Т. 1: Літературознавство. Критика. Публіцистика. С. 60–85.
4. Михайленко І. Семен Скляренко. Три республіки. *Критика*. 1930. № 1. С. 130–132.
5. Оглоблин О. Спогади про Миколу Зерова й Павла Филиповича. *Безсмертні. Збірник спогадів про М. Зерова, П. Филиповича і М. Драй-Хмару*. Мюнхен: Інститут літератури ім. Михайла Ореста, 1963. С. 213–230.
6. Скляренко С. Три республіки. Харків-Київ: ДВУ, 1930. 218 с.
7. Френкель Л. Кати фактів. *Нова генерація*. 1928. № 1. С. 48–49.
8. Хвильовий М. Формалізм? *Твори в п'ятьох томах*. Нью-Йорк. Балтімор. Торонто: Об'єднання Українських Письменників «Слово» і Українське видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1983. Т. 4. С. 185–192.
9. Цимбал Я. Флірт із нарисом і фактова література. *Шляхи під сонцем. Репортаж 20-х років*. Київ: Темпора, 2016. С. 5–18.
10. Щупак С. Комунікаційними манівцями. *Гарт*. 1928. № 2. С. 90–98.

Вykova O. M. “ENCHANTED LAND”: BELARUSIAN IN LITERARY REPORTS OF S. SKLYARENKO

This article says about the extraordinary spread of literary reporting on traveling topics, which entered Ukrainian Soviet journalism during the period of national and cultural revival, which was called “korenization”. In particular, Semen Sklyarenko’s series of reports “Soviet Belarussian”, written after the author, as a journalist of “Proletarska Pravda”, visited Soviet Belarussian in the late 1920s. The article describes the authors’ impressions of the reforms of the Soviet government in the economic, political, social, and cultural life of the republic. It is noted that a lot of attention in the reports is focused on Ukrainian-Belarussian historical and cultural ties.

The main emphasis in the research is on the fact that a characteristic feature of Semen Sklyarenko’s cycle of reports “Soviet Belarussian” is a tendency towards fragmentation. The cycle is divided into four parts, but retains its integrity due to the presentation of information from 1 person. It is noted that the chronological type of composition chosen by the journalist allows not only to describe events, but also to share his own impressions and thoughts from what he saw. The reporter’s travel observations often consist of recording all sorts of little things that reproduce the unique Belarussian flavor. It is emphasized that the language of the reports of “Soviet Belarussian” is extremely simple, informal. One gets the impression

that the journalist is simply talking to his readers and conveying the necessary information to them. The author tries to make his reports as interesting as possible for the reader. That is why he introduces details into the text that make the cycle more interesting, and on the other hand, distract readers from the monotonous and chronic description of the journey itself.

Literary reports on the traveling theme of Semen Sklyarenko "Soviet Belarusian", despite almost a hundred years since they were written, are read with interest and are still relevant today, as they are interesting, informative, exciting, attract modern readers with freshness of feelings, intriguing presentation of what they have experienced and seen, and show a picture of life in Soviet Belarusian in the 1920s.

Key words: *literary reportage, travels, press, Belarusian.*